

“ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ: ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ”

1.α. Το κείμενο:

Οι “Ελεύθεροι Πολιορκημένοι” αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα ποιητικά έργα του Σολωμού. Πρόκειται για ένα έργο ζωής, που το δούλεψε πάνω από είκοσι χρόνια, χωρίς ωστόσο να το ολοκληρώσει. Ο Σολωμός έγραψε τρία διαφορετικά σχεδιάσματα ενώ το ποίημα εμφανίζεται με τέσσερις διαφορετικούς τίτλους: α) “Το Μεσολόγγι”, β) “Οι αδερφοποιτοί”, γ) “Το Χρέος” και δ) “Ελεύθεροι Πολιορκημένοι”. Στα τρία σχεδιάσματα προτάχθηκαν οι “Στοχασμοί” του ποιητή, γραμμένοι στα ιταλικά.

Η έμπνευση του έργου οφείλεται στη δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου (πρόκειται για τη δεύτερη πολιορκία της πόλης, στα 1826, δεκαπέντε ημέρες πριν την ηρωική έξοδο), τον υπεράνθρωπο αγώνα των Ελλήνων, τη Μεγάλη Έξοδο και την άλωση της πόλης. Ο αγώνας των πολιορκημένων Μεσολογγιτών και των άλλων Ελλήνων συγκλόνισαν τον ποιητή και ενεργοποίησαν την ποιητική του ευαισθησία. Ωστόσο, ο ποιητής δεν περιορίζει τη ματιά του στις ταλαιπωρίες και τον αγώνα των Ελλήνων για την κατάκτηση της ελευθερίας αλλά αντιλαμβάνεται και αποκαλύπτει έναν άλλο αγώνα, πολύ πιο δύσκολο και άνισο, που συντελείται στην ψυχή των αγωνιστών, μια άνιση μάχη ενάντια στην ομορφιά της ανοιξιιάτικης φύσης και στις χαρές της ζωής.

Το απόσπασμα του σχολικού βιβλίου είναι το Ι του Β' Σχεδιάσματος. Το Β' Σχεδιάσμα αριθμεί συνολικά εξήντα ένα αποσπάσματα, σε δεκαπεντασύλλαβους ιαμβικούς στίχους, με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία. Στο κείμενο είναι εμφανής η επίδραση του δημοτικού τραγουδιού και της ποίησης της Κρητικής Αναγέννησης καθώς και η προσπάθεια του ποιητή να συνδυάσει το λυρικό με το αφηγηματικό και το δραματικό στοιχείο.

1.β. Περιληπτική απόδοση του κειμένου:

Στο πρώτο απόσπασμα αποτυπώνεται η τραγική κατάσταση των κατοίκων και των υπερασπιστών του Μεσολογγίου, οι οποίοι υποφέρουν από την πείνα και την έλλειψη πολεμοφοδίων. Ο ποιητής χρησιμοποιεί δύο εικόνες που εκφράζουν την **ερήμωση** του τοπίου και την **απόγνωση** των ανθρώπων:

α. η **μάνα**, με μαυρισμένα από την πείνα μάτια και απελπισμένη ικετευτική ματιά, ζηλεύει το **πουλί** το οποίο έχει ελπίδα επιβίωσης, γιατί κατάφερε να βρει ένα σπόρο.

β. ο σκληροτράχηλος **Σουλιώτης** κλαίει παράμερα, άπραγος μπροστά στο μοιραίο τέλος που πλησιάζει απειλητικά, κρατώντας το **τουφέκι** του που είναι πια αχρηστεμένο από την έλλειψη **πολεμοφοδίων** και τη σωματική εξασθένησή του.

Στο δεύτερο απόσπασμα του κειμένου υμνείται η χαρά της φύσης που λειτουργεί ως πειρασμός για

τους πολιορκημένους. Η **φύση** βρίσκεται στην καλύτερη ώρα ζωής, δημιουργίας και έρωτα, αντίθετα με τους **Μεσολογγίτες** που πολιορκούνται από τον εχθρό. Η ανθρώπινη **ψυχή** εμφανίζεται **διχασμένη** ανάμεσα στη λαχτάρα για ζωή και στην υψηλή συναίσθηση του **χρέους** και στον ηρωικό θάνατο.

2.α. Σχολιασμός της γλώσσας του κειμένου:

Η γλώσσα του κειμένου είναι **δημοτική**, οι λέξεις λιτές αλλά οι στίχοι πυκνοί ως προς το περιεχόμενο. Ο στίχος είναι ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος με ομοιοκαταληξία ζευγαρωτή. Το ύφος είναι απλό, παραστατικό και ζωντανό, γεμάτο γλαφυρές εικόνες και περιγραφές.

2.β. Εκφραστικά μέσα και σχήματα λόγου:

- εικόνες: α. η εικόνα της νεκρικά σιωπηλής πολιορκημένης πόλης του Μεσολογγίου, β. η εικόνα της μάνας και γ. η εικόνα του Σουλιώτη πολεμιστή
- σχήμα υπερβατό: “άκρα του τάφου σιωπή”
- προσωποποίηση: “ο Απρίλης με τον Έρωτα χορεύουν και γελούνε”
- μεταφορά: “του τάφου σιωπή”, “τουφέκι σκοτεινό”, “τα μάτια... εμαύρισε”
- επανάληψη: “τα μάτια / στα μάτια”
- υπερβολές: “με χίλιες... κρένει”, “...χίλιες φορές πεθαίνει”

3.α. Χωρισμός σε ενότητες - Το κεντρικό θέμα του κειμένου:

Στο κείμενο του σχολικού βιβλίου, διακρίνονται δύο αποσπάσματα:

α. Απόσπασμα Ι: Βασικό θέμα του αποσπάσματος είναι η **πείνα** που μαστίζει τους πολιορκημένους στο Μεσολόγγι αγωνιστές. Το κείμενο αποτελείται από δύο ενότητες, οι οποίες εκφράζουν με δύο διαφορετικές εικόνες, τις επιπτώσεις της πείνας στη **μάνα** και στο **Σουλιώτη**.

1^η ενότητα: “Άκρα του τάφου σιωπή... η μάνα μνείει”.

2^η ενότητα: “...στέκει ο Σουλιώτης... κι ο Αγαρηνός το ξέρει”.

β. Απόσπασμα ΙΙ: Βασικό θέμα είναι η αναγέννηση της **φύσης** και το ηθικό **δίλημμα** που αντιμετωπίζουν οι αγωνιστές του Μεσολογγίου. Το απόσπασμα διαρθρώνεται με βάση την αντίθεση **ζωή-θάνατος**.

3.β. Τα θεματικά κέντρα του κειμένου:

Στο απόσπασμα του σχολικού βιβλίου, διακρίνονται τα παρακάτω βασικά θεματικά κέντρα:

α. η **πείνα** και η απόγνωση των υπερασπιστών του Μεσολογγίου

β. η φύση, η άνοιξη και ο έρωτας

γ. η χαρά της ζωής και ο πειρασμός

δ. ο εσωτερικός **διχασμός** των πολιορκημένων

4.α. Β' Σχεδιάγραμμα Ι – Σύντομη απόδοση του περιεχομένου:

1^η ενότητα – Η μορφή της μάνας

Στον κάμπο του Μεσολογγίου επικρατεί νεκρική σιγή (“Άκρα του τάφου σιωπή...”). Η πολιορκία βρίσκεται στην τελευταία της φάση και ο θάνατος κυκλώνει τους πολιορκημένους. Με τον πρώτο στίχο και τη φράση “του τάφου σιωπή” απεικονίζεται η ζοφερή ατμόσφαιρα του τοπίου.

Με το δεύτερο στίχο η μακάβρια σιωπή λύνεται. Ο χαρούμενος ήχος από τη φωνή του **πουλιού** (“λαλεί πουλί”) μπροστά στο πολύτιμο εύρυμα, το σπυρί, τονίζει την αντίθεση με τη **μάννα** (“η μάννα το ζηλεύει”). Εικονογραφείται μια όμορφη, ανοιξιάρικη ημέρα, όπου όλα λειτουργούν σύμφωνα με τους νόμους της **φύσης**. Όμως, η εικόνα της εξαθλιωμένης μάνας, που βρίσκεται σε κατώτερη μοίρα από το πουλί, παρεμβαίνει και ανατρέπει την ειδυλλιακή εικόνα. Η **πείνα** κάνει τη μάννα να ζηλεύει το πουλί, καθώς η τροφή είναι πια κάτι σπάνιο και δυσεύρετο για τους πολιορκημένους Μεσολογγίτες.

Η μάννα βλέπει το αδιέξοδο, αισθάνεται ότι είναι ανήμπορη να προστατεύσει τα παιδιά της, που αργοπεθαίνουν από την πείνα, και σιωπηλή περιμένει τη μοιραία κατάληξη. Στο περίγραμμα των ματιών της, βαθυλωμένο και μαύρο από τη στέρηση (“τα μάτια η πείνα εμαύρισε”), καθρεφτίζεται γλαφυρά η **απελπισία**. Σε αυτά τα μάτια, που έχουν χάσει πια τη λάμψη της ζωής, **ορκίζεται** η μάννα (“στα μάτια η μάννα μνέει”), ως ύστατη προσπάθεια αντιμετώπισης της κατάστασης. Η μάννα, στο πρόσωπο της οποίας συμβολίζεται η τραγική κατάσταση όλων των πολιορκημένων, καλείται να ορθώσει το ψυχικό της ανάστημα και να αντισταθεί στην πείνα που την καταβάλλει. Από την απόφασή της, θα εξαρτηθεί εάν θα νικήσει το εξαντλημένο **σώμα** ή η δύναμη της **ψυχής** της.

2^η ενότητα – Η εικόνα του Σουλιώτη

Το δεύτερο πρόσωπο που υφίσταται τις επιπτώσεις της πείνας είναι ο **Σουλιώτης**. Ο γενναίος αγωνιστής, εξαθλιωμένος και καταπονημένος, “στέκει... παράμερα και κλαίει”. Η μεγάλη δοκιμασία της **πείνας** κατάφερε να λυγίσει τη σιδερένια θέληση και την αντοχή του πολεμιστή. Στέκει παράμερα και αφήνει την απόγνωση να ξεχειλίζει από την ψυχή του. Το κλάμα του φανερώνει την πίκρα που νιώθει μπροστά στη σωματική του αδυναμία αλλά και την έλλειψη πολεμοφοδίων. Η **ψυχή** του στέκει ορθή αλλά το **σώμα** του τον έχει προδώσει. Η εξουθενωμένη του μορφή προκαλεί θλίψη, πόνο και απογοήτευση για την έκβαση του πολέμου.

Ο Σουλιώτης απευθύνεται στο **τουφέκι** του, σαν σε σύντροφο **αχώριστο** αλλά συνάμα και **άχρηστο** σε αυτές τις δύσκολες ώρες (“Έρμο τουφέκι σκοτεινό, τι σ' έχω 'γω στο χέρι...”). Η σωματική εξάντληση κάνει ο όπλο ασήκωτο στα χέρια του Σουλιώτη (“οπού συ μου 'γίνες βαρύ”) ενώ στην απόγνωσή του έρχεται να προστεθεί και η διαπίστωση ότι “κι ο Αγαρηνός το ξέρει” και δεν θα αργήσει να εκμεταλλευτεί τη δεινή κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει ο άλλοτε κραταιός πολεμιστής.

4.β. Β' Σχεδιάσμα II – Σύντομη απόδοση του περιεχομένου:

Στο δεύτερο απόσπασμα, η ανοιξιιάτικη φύση προκαλεί με την ομορφιά της τους εξουθενωμένους από την πείνα Μεσολογγίτες. Η άνοιξη δε γνωρίζει πόλεμο και κακουχίες και καλεί τους πολιορκημένους να λάβουν μέρος στην αναγέννησή της. Οι αγωνιστές, αν και είναι αποφασισμένοι να πεθάνουν για την πατρίδα, κλονίζονται και νιώθουν έντονη την επιθυμία να συμμετάσχουν στο πανηγύρι της ζωής.

Στον πρώτο στίχο, ο ποιητής συνταιριάζει το μήνα **Απρίλη**, που η φύση ντύνεται με όλες τις ομορφιές, με τον **Έρωτα**, μια από τις πιο ευτυχισμένες στιγμές στη ζωή του ανθρώπου. Ωστόσο, με το δεύτερο στίχο (“κι όσ' άνθια βγαίνουν και καρποί τόσ' άρματα σε κλειούνε”), η πρώτη ειδυλλιακή εικόνα αντιστρέφεται. Ο ποιητής τονίζει τη στρατιωτική δύναμη και υπεροχή του εχθρού. Τα **όπλα** του είναι αμέτρητα, όπως αμέτρητα είναι τα άνθη και οι καρποί των δέντρων. Χαρά και ελευθερία έξω από το Μεσολόγγι, κλοιός σκληρής πολιορκίας μέσα. Μια αντίθεση που επιτείνει την τραγικότητα της περίπτωσης.

Στους επόμενους στίχους, μια σειρά λυρικών εικόνων αποδίδουν κλιμακωτά τη διαδικασία της αναγέννησης της φύσης.

α. Η πρώτη εικόνα είναι οπτική, κινητική και ακουστική. Ένα κοπάδι πρόβατα που βόσκει ανέμελο, βελάζοντας, καθρεφτίζεται στη θάλασσα και αναμειγνύεται με τα χρώματα του ουρανού.

β. Η ομορφιά και τη γαλήνη της φύσης συνεχίζονται και στην επόμενη εικόνα, της γαλάζιας πεταλούδας, που έφτασε βιαστικά, έπαιξε με το είδωλό της καθώς καθρεφτιζόταν στα ήρεμα νερά της λίμνης και συνέχισε ένα ευωδιαστό ύπνο μέσα στο άγριο κρίνο.

γ. Στην επόμενη εικόνα ο ποιητής εστιάζει στη γη. Ακόμα και ένα σκουληκάκι, μια υποτυπώδης μορφή ζωής, απολαμβάνει ξένοιαστο την ομορφιά της φύσης, αυτό που όμως δεν μπορούν να χαρούν οι άνθρωποι τις κρίσιμες εκείνες ώρες της εξαντλητικής πολιορκίας.

Με τον αμέσως επόμενο στίχο (“Μάγεμα η φύσις κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη”) δηλώνεται η ψυχική πληρότητα που νιώθει κανείς μπροστά στο εξαίσιο θέαμα του ανοιξιιάτικου περιβάλλοντος. Η μαγεία της φύσης μεταδίδεται ακόμα και στα άψυχα, όπως η “η μαύρη πέτρα... και το ξερό χορτάρι”. Η μπαρουτοκαπνισμένη πέτρα (“η μαύρη πέτρα”) αντλεί ενέργεια από το φυσικό περιβάλλον και μεταμορφώνεται σε πηγή ζωής ενώ το “ξερό χορτάρι” γίνεται μεμιάς χλωρό.

Στον προτελευταίο στίχο, η προσωποποιημένη φύση ξεχύνεται από παντού (“με χίλιες βρύσες χύνεται”) και αγγίζει τις ψυχές όλων των ανθρώπων και κάθε ζωντανού πλάσματος πάνω στη γη (“με χίλιες γλώσσες κρένει”). Όλα υμνούν την ομορφιά της φύσης και το μυστήριο της ζωής που προβάλλεται ως το υπέρτατο αγαθό, επισημαίνοντας πως ο θάνατος, σε τέτοιες μοναδικές στιγμές εξάίσιας ομορφιάς, ισοδυναμεί με χίλιους θανάτους. Ο θάνατος, μια τόσο ιδιαίτερη στιγμή, πολλαπλασιάζεται και γίνεται δυσβάσταχτος, γι’ αυτό και όποιος πεθαίνει σε μια τόσο ονειρεμένη εποχή, είναι σα να πεθαίνει χίλιες φορές. Τόσο βαριά και αβάσταχτη γίνεται η προοπτική του θανάτου μπροστά στην απόλυτη ομορφιά της ζωής.

5. Η δραματική αντίθεση ανάμεσα στη φύση και τον άνθρωπο:

Οι Πολιορκημένοι, καταπονημένοι σωματικά, σιωπούν (μάννα) ή κλαίνε για τη χαμένη τους περηφάνια (Σουλιώτης): αγωνίζονται για να ορθώσουν το ανάστημά τους αλλά η δοκιμασία της πείνας και η παρουσία της ανοιξιάτικης φύσης τους προκαλεί να καταθέσουν τα όπλα και να επιλέξουν τη ζωή, έστω και σκλαβωμένοι. Η ίδια η φύση υποβάλλει τους πολιορκημένους στη σκληρότερη από όλες τις δοκιμασίες. Το ηθικό δίλημμα που τους θέτει είναι να παραδώσουν στον εχθρό τα όπλα και να κερδίσουν το θαύμα της ζωής ή να συνεχίσουν τον αγώνα τους και να επιτελέσουν το χρέος τους, πληρώνοντας ωστόσο το τίμημα του θανάτου που είναι δυσβάσταχτο καθώς συνειδητοποιούν την υπέρτατη ομορφιά που θα χάσουν για πάντα, αν θυσιάσουν τη ζωή τους για την πατρίδα.

Ωστόσο, οι Πολιορκημένοι πρέπει να αντισταθούν, ελεύθεροι από εσωτερικούς και εξωτερικούς καταναγκασμούς. Πρέπει να επιλέξουν τη ζωή ή το θάνατο. Σκοπός τους πρέπει να είναι η κατάκτηση όχι της ζωής αλλά της ηθικής και πνευματικής ελευθερίας. Το μεγαλείο της τελικής τους απόφασης είναι αυτό που θα τους οδηγήσει στο θάνατο αλλά θα τους χαρίσει την ηθική καταξίωση. Το οξύμωρο σχήμα του τίτλου (“Ελεύθεροι vs. Πολιορκημένοι”) αποδίδει την αντίθεση της πολιορκίας των Μεσολογγιτών, ως ανθρώπων, με την ψυχική δύναμη που τους χαρακτηρίζει. Ως ύλη, ήταν πολιορκημένοι αλλά σε πνευματικό επίπεδο, η ψυχή τους παρέμενε αδούλωτη, ελεύθερη, κάτι που αποδείχθηκε περίτρανα με την ηρωική έξοδο του Μεσολογγίου, προς αποφυγή της σκλαβιάς.

Η ουσία για το Σολωμό είναι τούτη: το σώμα μπορεί να είναι φθαρτό και να καταβάλλεται από τις κακουχίες· αυτό όμως που είναι ανυπόταχτο και παραμένει αναλλοίωτο και αδούλωτο, είναι το πνεύμα και οι αστείρευτες ψυχικές δυνάμεις του ανθρώπου και αυτό είναι που αναγάγει σε ιερά σύμβολα όλης της Ελλάδας τους ήρωες του Μεσολογγίου.